
'KARMAŞIK SİSTEMLER KURAMI' BAĞLAMINDA 'MUTABAKAT-TEMELLİ DEMOKRASİ ANLAYIŞI'NIN SÜRDÜRÜLMEZLİĞİ ÜZERİNE BİR DENEME

Enver Alper GÜVEL*

GİRİŞ

Belirli bir konu hakkında görüş belirtirken ya da analiz yaparken öncelikle referans alınan filozofik ve bilimsel paradigmanın ortaya konması gerekir. Filozofik ve bilimsel referansları farklı olan kavramlar, çoğu zaman eşesli olsa da eşanlamlı olmamaktadır. Dolayısıyla aynı kavramları kullanarak benzer cümleler kuran insanların kastettikleri anlamlar ve geliştirdikleri sosyal projeksiyonlar da birbirinden farklı olabilmektedir. Nitekim bu anlamda bir sosyal projeksiyon geliştirme çabasında sadece adalet, hak ve özgürlük kavramlarının kullanılması yeterli değildir; ne tür bir adalet, hak ve özgürlük kavramından yola çıkıldığının ilk cümlelerde açıklanması büyük önem taşımaktadır. Bu tür bir ön açıklama, demokrasi ve piyasa ekonomisi gibi çağımızın, özellikle de Soğuk Savaş sonrası dünyanın ışıltılı kavramları için de büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde herkes demokrasi ve piyasa ekonomisine taraftar görünse de bu kavramlara yüklenen anlamlar çoğu zaman aynı değildir. Özellikle de demokrasi, 20. yüzyılın en muğlak ve tartışmalı kavramlarından biri haline

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

getirilmiştir. Kendi görüşünü pazarlamak ya da meşrulaştırmak isteyen herkes ve her kesim demokratlık iddiasıyla ortaya çıkmakta ve rakiplerini demokrat olmamakla suçlamaktadır [Giddens (2000), s. 2]. Bazen, tartışmaların ve kutuplaşmaların tozu-dumanı içerisinde 'demokrasi'nin kendisi dahi gözden kaybolmakta ya da askıya alınmaktadır. En azından bu ülkede, Türkiye'de, demokrasinin korunması (!) gerekçesiyle darbeler yapılmıştır. 1982 anayasasının ilk metinlerinde yer alan giriş kısmında demokrasiyi koruma görevi darbecilere ihale edilmiştir; bir kısım demokratın (!) darbe çığırıklıkları halâ sürmektedir. Bu noktada tartışma zemininin ortadan kalkması ve görüşlerin netleşmesi açısından, demokratlık iddiasında bulunan kes ve kesimlere şunları sormak gerekmektedir:

"Demokrasiden ne anlıyorsunuz ya da hangi demokrasi taraftarısınız? Demokrasi üzerine hiç okudunuz mu? Demokrasi anlayışınız, demokrasi üzerine okumalarınız doğrultusunda mı gelişti yoksa kulaktan duyma -sonradan olma demokrat mısınız? Demokrasi anlayışınız hangi felsefeye ve/veya hangi paradigmaya dayanmaktadır? Demokrasiyi bağımsız bir kavram olarak mı algılıyorsunuz, yoksa kendi ideolojik vitrininiz içinde olmasa da olur cinsinden ucuz ve gerektiğinde kırılabilir bir biblo olarak mı algılıyorsunuz? Gerektiğinde demokrasiden vazgeçmeyi gerektirebilecek derin yargılarınız var mı? Demokrasi, tehditlere karşı korunmalı mıdır? Önceki sorunun cevabı 'evet' ise kim tarafından ve nasıl korunmalıdır? Demokrasi, dünya genelinde yayılması gereken bir ideal ya da ulaştırılması gereken bir amaç mıdır? Demokrasi, her derdin ilacı mıdır? Demokrasi bir yaşam biçimi midir? Yoksa demokrasi sadece bir araç mıdır? Demokrasi anlayışınız içinde demokrat olmayanların da yaşama hakkı ve alanı var mıdır? Yoksa saf bir demokrasinin kurulması için, demokrat olmayanların demokratik olmayan yollarla demokrasiden tasfiye edilmesi gerekli midir?"¹

Sayısı daha da artırılabilir bu sorulara verilmesi olası cevaplar esas alınan filozofik referanslara, paradigmalara ve epistemolojik açılara göre değişecektir. Büyük çoğunluğun *demokrat* olduğu günümüzde, belki de en temel sorun, daha yolun başında 'demokrasi anlayışları' arasındaki farklılıkların belirlenmesidir. *Demokrasi Platformu* gibi kapsama alanı son derece geniş bir isimle yayına başlayan bu düşünce dergisinde dile getirilecek konuların çeşitliliği göz önünde bulundurulursa, başlangıçta bu tür bir ayrımın yapılması, kanaatimce, izleyen sayılardaki spesifik konuların işlenmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, aşağıda, Soğuk Savaş Sonrası dünyanın demokrasiyi anlayışı ve bu demokrasi anlayışının sürdürülebilirliği (ya da sürdürülemezliği), temeldeki filozofik paradigmal ve epistemolojik ayrımlardan hareketle analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu ayrımın bir ucunda Newtoncu lineer paradigma, diğer ucunda ise Karmaşık Sistemler Kuramı yer almaktadır.

¹ Örneğin bu sorulara cevap babından Türkiye'den de bazı aktarımlar yapmak isterim: "Demokrasinin sınırı kendisidir. Hak ve özgürlükleri kötüye kullananlar ondan yararlanma gücünü yitirirler... Herkese göre ayrı bir demokrasi olmaz ve demokrasi araç olarak algılanamaz (Yekta Güngör Özden, <http://www.turksolu.org/69/ozden69.html> (14.12.2004));

I. 'Mutabakat-Temelli" Demokrasi Anlayışı ve Newtoncu *Lineer* Paradigma

20. yüzyılın son on yılı, küresel ölçekte, Batı tipi liberal demokrasinin ve piyasa ekonomisinin kesin bir zaferine tanıklık etti. Anti demokratik sistemler yenildi, komünizmin ve tek parti sistemlerinin sonu geldi. Ulusal ölçekte çeşitli kaygılarla IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlara yönelik tepkiler olsa da, hem uluslar arası politiko-ekonomik sistem hem de ulusal politiko-ekonomik sistemler giderek demokratikleşmekte ve piyasa ekonomisine geçiş sürmektedir. 21. yüzyılın şafağında, liberal demokrasinin ve piyasa ekonomisinin başarımı üzerinde *evrensel* bir mutabakat sağlanmış görünmektedir.

Bu *evrensel* mutabakatın ve bu zafer algılamasının temelinde modern çağların düşünce sistemlerini, kavramlarını ve bilimsel yöntemlerini; dolayısıyla da modern dünyanın politik, ekonomik, sosyal ve hukuksal yapılarını biçimlendiren, Sanayi Devrimi'nin ve Aydınlanma Çağı'nın temeli olan Newtoncu (*lineer*) paradigma yatmaktadır. Modern insanın gündelik düşünme kalıpları da büyük ölçüde Newtoncu *lineer* paradigmanın etkisi altında biçimlenmiştir. Bunun en tipik ifadesi, belki felsefe ile yakından ilgilenenler dışında, bu paragrafın ilk cümlelerinde yer alan *evrensel* ifadesinin okuyucuların büyük kısmı tarafından son derece sıradan bir niteleme olarak algılanmasıdır. Oysa *evrensellik* kavramı, bütün genellik iddiasına rağmen özel bir kavramdır, *lineerlik* varsayımına dayanmaktadır ve doğrudan Newtoncu *lineer* paradigmaya kök salmaktadır.

Newtoncu *lineer* paradigmanın modellediği *lineer* (ya da *kozmotik*) sistemler, en tipik biçimde endüstriyel montaj hatlarında görüldüğü gibi, kesin bir düzene dayanan, yukardan aşağıya doğru örgütlenmiş, kumanda ve kontrol odaklı yönetim biçimine dayalı hiyerarşik yapılardır. Bu indirgemeci yapılarda 'nihai ürün' kesin olarak bilinmektedir ve bilinebilirdir; veri nedenler her zaman için öngörülebilir sonuçlara yol açacaktır. Bu çerçevede içinde Newtoncu *lineer* paradigmanın en temel sosyal öngörüsü, şöylece ifade edilebilecektir:

"Toplumlar ve sosyal organizasyonlar her tür parazitten ve kalıntıdan arındırılacaklar, 'nihai durumlarına' ulaşarak mükemmelleşecekler, evrenselleşecekler ve bu noktadan sonra da 'evrim' son bulacaktır."

Newtoncu *lineer* paradigma 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren modern sosyal bilimlerin doğmasına, iktisadın, sosyolojinin, siyaset biliminin psikolojinin uzmanlık alanlarının ayrışmasına; disiplinler ve uzmanlık alanları arasındaki farklılığın kurumsallaşmış yapıları olan modern üniversitelerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Bu *lineer* paradigmaya dayanan ilk sosyal bilimciler, insanın rasyonel, sosyal düzenin de *lineer* ve öngörülebilir olduğunu varsaymışlardır. Aydınlanma'nın ilk demokrasi kuramcıları da sistemlerini temellendirebilecek katı ve **dogmatik bir insan doğası** ile sosyal düzen varsayımı belirleme arayışına girmişlerdir. Değişmezlik ve kesinlik temelli,

lineer meta-kuramsal analizler, politik ve ekonomik kuramlar geliştirmenin tek meşru yöntemi olarak benimsenmiştir. Bu yöntemsel çerçeve içerisinde demokrasi, belirli soyut ve dogmatik varsayımlardan çıkarsanan *lineer* ve cansız (mekanik) bir sistem olarak modellenmiştir.²

Bu modellerde demokrasinin de, diğer sosyal olgular gibi, “sürtünme katsayısının minimize edileceği” mükemmel ve nihai bir duruma doğru evrildiği öngörülmektedir. Öyleyse eldeki verilerden ve varsayımlardan yararlanılarak mükemmelleşmiş, ideal, mekanik ve nihai bir demokrasi modeli tasarlanabilecektir. Bu model tasarımı bir kez gerçekteştikten sonra artık amaç, bu ideal demokrasi modeline ulaşmaktan ibarettir. Daha da ötesi bu mekanik model, bütün *lineer* yapılar da olduğu gibi hiyerarşik biçimde örgütlenmiş, kumanda ve kontrol esasına göre yapılandırılmış bir yönetim biçiminden gelecek sinyallere duyarlı olacaktır. Uluslararası politika da *lineer sistem* bazında bir bütün olarak ele alınabilecek; neden-sonuç bağlantıları kurulabilecek ve yeterli veri toplanarak gelecekteki olaylar öngörülebilecektir. Ulus devletlerin, toplumların ve bireylerin bu demokratik gelişim yolunun neresinde olduğu belirlenebilecek ve bir sonraki demokratik aşamaya geçişlerini kolaylaştırabilecek politikalar önerilebilecektir. Bu politikalar tepeden inme ci kumanda ve kontrol mekanizmaları ile uygulanabilecektir. Batı dünyasında bu tür *mükemmel ve nihai* demokrasi ve piyasa ekonomisi modelleri inşa etme ve bu yönde politika önerileri geliştirme çabaları, literatürde ‘üçüncü yol’ olarak bilinmektedir [Geyer ve Rihani (2000a, 2000b)].

II. Üçüncü Yol ve Mutabakat-Temelli Demokrasi İhracı

“Amerikalı dostlarım, üçüncü bir yol bulduk!”

Bill Clinton*

Clinton ve Blair gibi politikacıların ve Blair’in ‘guru’su olarak tanınan Anthony Giddens gibi düşünürlerin temsil ettiği **üçüncü yol**, **Newtoncu paradigma anlamında lineer bir mantık kullanarak**, **Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle kapitalizm ve sosyalizm arasındaki geleneksel bölünmenin ortadan kalktığını**, **politika ve ekonomide yeni bir ‘mutabakat’ aşamasına geldiğini öngörmekte**; **bütün insan-**

² Buna en tipik örnek Alexis de Tocqueville’in demokrasi kuramını geliştirmeye temel aldığı *homo democraticus* tipolojisidir [Gregg(2000), s. 39]: “*Homo Democraticus*, haklar konusunda saplantılı, görevler konusunda ihmalci, bir şeye inanma konusunda isteksiz, kaygılı ve yalnız” bir bireydir. Eşitlikçi ve demokratik fakat atomize bir toplumda bu tip bireyler kendi gereksinimlerini karşılamak için ‘kişisel çıkar güdüşüyle’ yüzlerini birbirlerine dönerek serbest ticarete bulunmak yerine, bireysel düşünmenin ve eylemde bulunmanın sıkıntılarından kendilerini kurtaracak yüce, güçlü ve baba bir merkezi devlet arayışına girerek, çocuklaşmayı seçeceklerdir. Sonuçta demokratik prensipler, egemenliğin bireye geçmesini sağlayacak referans noktalarını örtbas edecek; demokrasinin tehlikeye girmesine yol açacak, özgür kurumlar yok olacaktır. ‘Demokrasi konağını nihilizmin hayaleti basacaktır.’ Tocqueville’e göre bu demokrasinin trajedisidir. Tocqueville, demokrasinin trajedisini çöze bilmek için, demokrasinin formel yapısına saplanıp kalmak yerine, demokrasi için gereken moral ve kültürel tipler üzerinde durmak gerektiğini vurgulamaktadır.

* http://www.sociologyonline.co.uk/politics/Giddens_3way.shtml

ları ilgilendiren temel ihtiyaçlar ve istekler olduğu varsayımından hareketle de evrensel bir 'mutabakat politikası' çağrısı yapmaktadırlar. Günümüzde demokrasinin bu mükemmel ve nihai duruma genel olarak Batı dünyasında, özelde ise ABD ve İngiltere'de ulaştığı, bundan daha ileri bir gelişme sağlanamayacağı, dolayısıyla da küresel mutabakatın bu ülkelerin demokrasileri esas alınarak sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek güçlenen bu argüman, en tipik ifadesini, Fukuyama'nın, Hegel felsefesine dayanan, *Tarihin Sonu ve Son İnsan* kitabında bulmaktadır. Tipik biçimde *linear* paradigmaya dayanan Fukuyama'nın çalışmasında, ABD ve İngiltere'deki biçimiyle Batı demokrasilerinin ve piyasa ekonomisinin mevcut durumu, bütün sosyal organizasyonların 'ulaşması gereken' mükemmelleşmiş biçimler ve nihai durumlar olarak açıklanmaktadır.

Demokrasinin mekaniği ve mutabakat ilkeleri bir kez belirlendikten sonra izlenecek yol, 'öteki' ülkelerin bu mükemmel demokrasi ve piyasa ekonomisi aşamalarına ulaşabilmelerini sağlayacak politikaların belirlenmesi, önerilmesi ve uygulanmasıdır. Diğer ülkelere düşen de ABD ve İngiltere'deki demokratik uygulamaları ithal etmek, kendi politik yapılarını bu yönde reform etmektir. Nitekim günümüzde gerek IMF gerekse Dünya Bankası küresel ölçekte ekonomileri olduğu kadar politik yapıları da bu 'nihai model' yönünde değiştirmeye yönelik politika önerileri geliştirmektedir. Nihayet 11 Eylül 2001, dünyanın en güçlü ordusuna sahip olan ABD'ye bu politik yapıları dünyanın diğer ülkelerine ihraç etmek için (yerleşik uluslararası sistem içinde meşru olmasa da) uygun bir ortam sağlamıştır. **Bu süreçte, kuramsal olarak farklı felsefi kaynaklardan beslenen Cumhuriyetçiler ve Bush yönetimi de bir misyoner edası ile reel-politiğin mutabakat çağrısına katılmıştır.** ABD'nin ve gönüllüler koalisyonunun Afganistan ve Irak'a girmesi, Büyük Ortadoğu Projesi tartışmalarının yapılması, hep 'mutabakat temelli' demokrasi ihracının mizansenleridir.

Ancak bu mizansenlerin ne derece başarıyla sahneye konabildiği ve konabileceği tartışmalıdır; gelecekte ise çok daha sert tartışılacağına benzemektedir. Çünkü Newtoncu *linear* paradigmaya dayanan demokrasi formu, (*kuantum mekaniği, kaos, karmaşa ve ekoloji gibi*) 20. yüzyılın bilimsel gelişmelerinin insan ve dünyaya ilişkin açıklamalarına uymamakta; 21. yüzyılın meydan okumalarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Avrupa'nın önde gelen Tocquevilleci düşünürlerinden Pierre Manent (1996, s. 142)'e göre, demokrasi, en önemli felsefi sorun olan "Quid sit Homo? (İnsan nedir?)" sorusuna cevap verememektedir. Bu nedenle de *insan iradesinin sınırları* sorununa, dolayısıyla doğru ve yanlışa kesin bir açıklama getirememektedir. Demokrasi ihracında kullanılan hiyerarşik ve tepeden inme yöntemlerinin felsefi ve bilimsel temellerinin gerçek dünyayı tam olarak temsil etmediğini iddia eden ve *demokrasiyi yeniden canlandırmayı* amaçlayan alternatif açıklamalar giderek daha çok önem kazanmaktadır.

III. Karmaşık Sistemler Kuramı'nın Epistemolojisi ve Demokrasi

21. yüzyılda, yerleşik demokratik kurumların çağdışı kalmasına yol açan başlıca gelişmeler *toplumun ve egemenlik gücünün erozyonu, şirketlerin ve servet sahiplerinin politik süreçler üzerinde etkili olması ve demokrasiyi (hatta insan varlığını) teknolojilerin gelişmesi biçiminde sıralanmaktadır.*³ Günümüz dünyası teknolojinin (özellikle de biyoteknolojinin ve nanoteknolojinin) sunduğu imkanlarla "insanların bir şeyleri değiştirebilme gücünün, ne yaptıklarını anlama gücünü son derece aştığı" bir karmaşa toplumu olarak nitelendirilmektedir. Bu çağdaş karmaşa toplumunda, muhtabakat temelli demokrasi idealinin temelindeki ahlak felsefesinin karmaşayı kuşatmada yetersiz kaldığı giderek daha çok vurgulanmaktadır. Yerleşik demokrasilerde karar alma sürecinin ulusal ve küresel ölçekte *küçük gruplarla* (özellikle de baskı gruplarıyla) sınırlı olması ve kararlardan etkilenenlerin büyük kısmının karar alma süreci dışında kalmasının 'temsil açığına' ve 'meşruiyet açığına' yol açtığı vurgulanmaktadır. 21. yüzyıl toplumunun karmaşası karşısında devletlerin ve otoritelerin egemenlik gücü ve meşruiyetleri hızla aşınmakta; sosyal, politik ve kurumsal değişimler gerekmektedir. 21. yüzyıl toplumunun karmaşasını tanıyabilmek ve bu karmaşayla baş kurabilmek için *yönetişim kurumlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği sorunu*, çağdaş karmaşa dünyasının en önemli yapısal problemi olarak değerlendirilmektedir. Bu yapısal problemin çözümlenebilmesi için *istikrar ve tektipliliği değil, çeşitliliği ve uyum yeteneğini geliştirmeyi esas alan yeni yöntemlerin ve yeni bir ahlak felsefesinin gerektiği* öngörülmektedir [Farrell (2003), s.2,3,6; Parkinson (2003). Bu süreçte geleneksel epistemoloji geleneklerinin (rasyonalizm, empirizm/pozitivizm, diyalektik materyalizm ve diyalektik naturalizmin) nesneliliğinin (objektivizm) sosyal olguya uygulanmaya uygun olmadığı vurgulanmaktadır. Demokrasi ve piyasa ekonomisi gibi sosyal olguların anlaşılmasına ve açıklanmasına daha uygun olduğu öngörülen yeni epistemolojik yaklaşımların geliştirilmesine çalışılmaktadır.[Luhmann (1995); Fotopoulos (2004), s.1].

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, rasyonalizme ve objektivizme dayanan Newtoncu *lineer* paradigmanın aksine, evreni açıklamada *non-lineerliğe* dayanan (doğrusal olmayan) ya da *anti-lineer* (doğrusallık karşıtı) alternatif paradigmlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu paradigmalardan başlıcaları *dinamik sistemler kuramları* olarak da bilinen *katastrofi, kaos ve karmaşa (complexity) kuramları*,³ dır. Ancak fizik alanından geliştirilen bu kuramların sosyal bilimlere uygulanması kolay olamamaktadır. Sosyal bilimler, özellikle de iktisat ve siyaset bilimi, dinamik sistem kuramlarını benimsemede çok yavaş davranmakta; Newtoncu paradigmanın sunduğu pürüzsüz, saf, kesin neden sonuç ilişkilerine dayalı basit ve kozmotik yapıdan vazgeçememektedir. Bununla birlikte son dönemlerde, özellikle de 1990'lardan sonra iktisatta ve siyaset biliminde de dinamik sistem kuramla-

³ http://www.co-intelligence.org/CIPol_RevitalDemocPjt.html

rına dayanan açıklamalar geliştirilmeye başlanmıştır [Güvel (1998, 2001)].⁴ Bu *nonlinear* açıklamalar, özellikle de Karmaşık Sistemler Kuramı, demokrasinin yeniden yapılanması açısından da son derece önemli imalar taşımaktadır. Günümüzde demokrasinin Karmaşık Sistemler Kuramı çerçevesinde yeniden yapılandırılmasını, canlandırılmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan çok sayıda proje ve çalışma söz konusudur.⁵

Karmaşık Sistemler Kuramı, Newtoncu lineer sistem kuramlarının temeli olan kozmotik düzen ile kaotik düzen arasındaki 'eşik' ya da 'incecik dilim' olarak nitelendirilen 'karmaşa bölgesi'ni açıklamaya çalışmaktadır. Karmaşık sistemlerin kozmotik sistemlerden ve kaos'tan farklılıkları Tablo.1.'de açıklanmaktadır. [Geyer ve Rihani (2000a), s. 9; Geyer ve Rihani (2000b), Farrell (2003); Güvel (1998), s. ; Güvel (2001), s.].

TABLO. 1.		
LİNEER DÜZEN:	NONLİNEER DÜZEN:	ANTI-LİNEER DÜZEN:
KOZMOS	KARMAŞA	KAOS
NEWTON'CU PARADİGMA	KARMAŞIK SİSTEMLER KURAMI	KAOS KURAMI
Tam Akılcılık	Sınırlı Akılcılık	Tam Akılsızlık (irrasyonallite)
Tam Belirlilik (Kesinlik)	Sınırlı Belirlilik	Tam Belirsizlik
Tam Öngörülebilirlik	Sınırlı Öngörülebilirlik	Tam Öngörülemezlik
Kesin Neden-Sonuç Bağlılıkları	Nedenselliğin Belirli Olmaması	Nedenselliğin Anlamsızlığı
Çok sayıda ve ayrıntılı kural	Az sayıda genel (basit) kural	Kuralsızlık
Determinizm	Evrimsel Değişme	Kaotik Değişme

Karmaşık Sistemler Kuramı'nın Tablo.1.'de belirtilen varsayımlarından üçü, karmaşa bölgesinin yapısını ve işleyişini anlamada çok önemlidir: Bunlardan birincisi sonuçların kesin olarak öngörülemezliği, ikincisi kural-

⁴ Bu konuda bazı çalışmalar için bkz: Barnett (et al.) (eds.) *Nonlinear Dynamics and Economics*, 1996; Byrne *Complexity Theory and the Social Sciences*, Routledge, 1998. Coveney and Highfield, *Frontiers of Complexity*, 1995; Day, *Complex Economic Dynamics*, 1994; Elliot and Kiel (eds.) *Chaos Theory in the Social Sciences: Foundation and Application*, 1997; Eve (et al.) (eds.) *Chaos, Complexity and Sociology: Myths, Models and Theories*, 1997; Hodgson, *Economics and Evolution*, 1993; Ormerod, *The Death of Economics*, 1994 and *Butterfly Economics*, 1998; and Waldrop, *Complexity: The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos*, 1992. Nigel Thrift, "The Place of Complexity", *Theory, Culture and Society*, Vol.16, 3, pp31-69, 1999. P. Mirowski, *Natural Images in Economic Thought*, 1994. Cioffi-Revilla, C. *Politics and Uncertainty*, CUP, 1998. Rycroft, R. and Kash, D., *The Complexity Challenge: Technological Innovation for the 21st Century*, Pinter, 1999.

⁵ Bkz. http://www.co-intelligence.org/CIPol_ReitalDemocPjt.html; <http://www.wwdemocracy.org/> <http://directory.google.com/Top/Society/Politics/Democracy>

ların basitliğidir, üçüncüsü ise birlikte evrimdir. Bu çerçevede, Newtoncu paradigmanın ve Kartezyen yöntemin evreni birbirinden kesin sınırlarla yalıtılmış parçacıklara ayıran ve bu parçacıklar arasında her tür etkileşimi yadsıyan yaklaşımının aksine, karmaşık sistemler içindeki varlıklar (insan, doğa ve yapay varlıklar) birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim son derece basit kurallar içerisinde özgürce gerçekleştirilmektedir. Bu sistem içinde her bir varlık, yerleşik demokrasi mekanizmaları içinde temsil edilemese de, diğer varlıklarla etkileşim içerisinde bütün bir sistemi etkilemektedir. Bu varlıkların davranışlarının çeşitli yönlerini açıklamak için *non-linear*, karmaşık, dinamik ve dağılmaya yatkın (*dissipative*) sistemler ifadeleri kullanılmaktadır.

Neden-sonuç ilişkilerinin kesin olarak belirlenememesi nedeniyle belirli amaçları gerçekleştirecek eylemlerin seçimi mümkün olmadığından dolayı, *linear sistemlerde* etkin olan hiyerarşik yapılar, kumanda ve kontrol yöntemleri, *nonlinear sistemler* için uygun olamayacaktır. Sonuçlar öngörülemediğinden ve sistem arzulan amaçlar doğrultusunda yönlendirilemeyeceğinden dolayı *nonlinear dinamik sistemlerde*, sistemin bütününe yönelik total açıklamalar yerine yerellik, *yerel eylem özgürlüğü*, *öğrenme özgürlüğü* ve *enformasyona girme özgürlüğü* yaşamsal önem kazanmaktadır. Bu özgürlükler, *gönüllü yerel etkileşimlerin* önünü açarak sosyal sistemin değişimlere uyum sağlamasını ve bir sonraki evrimsel aşamaya geçinceye kadar yaşamasını sağlayacaktır. *Nonlinear sistemlerde*, *yerel etkileşim ve yenilik yapma özgürlüğü*, *uyum becerisi* ve *hayatta kalma becerisi* çevrimsel ve açık uçlu bir süreçle birbirine bağlıdır. Bu açık uçlu 'yaşama ve evrilme sürecinin' en önemli varlığı (sermayesi) ise, *çeşitlilik*dir.

Bu çerçeve içerisinde, *nonlinear Karmaşık Sistemler Kuramı*, Newtoncu paradigmanın aksine, demokrasinin, belirli soyut ve dogmatik varsayımlardan çıkarsanan *linear*, mekanik (cansız) ve indirgenmiş bir referans sistem değil, sürekli evrilen canlı ve esnek bir sosyal yapı olduğunu vurgulamaktadır [Geyer ve Rihani (2000a, 2000b)]. Demokrasi, demokratik kurumlar ve demokrasi uygulamaları, açık uçlu bir süreçte ve performansını artırabilme yönünde kendi çevresiyle birlikte yavaşça evrimlenmektedir. Ancak bu evrim, bütün adaptif süreçler gibi, belirli bir '*nihai durum*'a (mükemmel bir demokrasi formuna) yönelik değildir. Bu süreçte kültür, toplum, ekonomi, politika ve demokratik uygulamalar giderek daha da karmaşıklaşma yönünde evrimlenmekte, 'ortalama karmaşa giderek artmaktadır'. Hiçbir şey bu karmaşanın, dolayısıyla da demokrasinin dışında değildir. Çağdaş demokrasiler, bir yerlerden taklit ederek, daha çok harcama yaparak, dışsal baskıların zorlamasıyla ya da dışardan uzmanlar getirerek ithal edilemeyecek bir karmaşa derecesine ulaşmıştır. Fotopoulos (1997) bunu 'herşeyi kuşatan (inclusive) demokrasi projesi' olarak nitelendirmektedir. Demokrasi karmaşıklaştıkça, taklit edilmesi ve açıklanması güçleşmekte; ancak problem çözme ve hayatta kalma performansı giderek artmaktadır. Çünkü, Karmaşık Sistemler Kuramı'na göre '*daha yüksek karmaşaya sahip varlıklar daha yüksek kazanma şansına da sahiptir.*'

IV. Karmaşık Sistemler Kuramı Açısından 'Mutabakat-Temelli Demokrasi'nin Sürdürülemezliği

Karmaşık Sistemler Kuramı'na göre, 'üçüncü yol'cuların evrensel bir mutabakat-temelli demokrasi kurma çağrılarındaki gibi, bir 'sözde' mutabakat dayanarak bu evrimi dondurma çabaları, demokrasi ve piyasa ekonomisinin belirli bir formu için evrensellik nitelermeleri yapılması, esneklikleri azaltarak, katılışmalara yol açarak, seçenekleri ve çeşitliliği azaltarak, çeşitliliği yok edip tektipliliğe yol açarak sağlıklı ve yaratıcı karmaşayı yok edecek; bizzat demokrasinin ve piyasa ekonomisinin evrimini ve büyüme dinamiklerini zayıflatacaktır. Mutabakat-temelli demokrasinin karmaşayı azaltıcı ve yok edici başlıca özellikleri şöylece açıklanabilecektir:

Demokrasinin 'nihai duruma' ulaştığı argümanı, vatandaşların, varsayılan nihai durumdan farklı ve yeni arayışlar içine girmesine gerek kalmadığı anlamına da gelmektedir. Artık bütün ulusal ve uluslar arası güçlerin yegane amacı, Blair ve Bush tarafından da sık sık vurgulandığı gibi, 'demokrasiyi yaymak'tan ibarettir. Ulusal ölçekte mutabakat temelli demokrasi formuna uymayan yenilikçi ya da farklı bir adım, kaynağında kurutulması gereken bir sapma, demokrasi düşmanlarının çirkin yüzünü gizleyebilen sevimli bir maske olarak nitelendirilmektedir. Her ülkede gözlenebileceği gibi herhangi bir siyasal parti içindeki farklı görüşlerin 'liderin zayıflığı' ya da fesatlık (şeytanlık) olarak sunulması ve bu fesat gruplarının başının acımasızca ezilmesi gerektiğinin vurgulanması, mutabakat arayışının demokrasi üzerinde dolaştığı kara bulutların göstergeleridir.

Benzer ithamlar, küresel ölçekte ve uluslararası ilişkiler sisteminde de dile getirilmektedir. Demokrasinin lineer olduğu yönündeki yanlış kavram-sallaştırma, kumanda ve kontrol mekanizması ile tepeden inme bir yönetim uygulamasıyla dayatılabileceği gibi yanlış bir sonuç çıkarılmasına yol açmaktadır. Mutabık olanlar 'gönüllüler koalisyonu'na, farklı olanlar ise kolayca 'şer güçler' cephesine dahil edilmektedir. Böylece, hem ulusal hem de küresel ölçekte karmaşayı azaltıcı bir ekonomik, politik, askeri ve psikolojik baskı ortaya çıkmaktadır. Karmaşanın azalması ise ulusal ve küresel sistemlerin evrimle, öğrenme, büyüme, kazanma ve hayatta kalma becerisini azaltıcı etki yapmaktadır.

Oysa çeşitlilikleri ve seçenekleri, yerel seçim ve yerel eylem özgürlüklerini sınırlandıran baskılar, nereden gelirse gelsin, demokrasi gibi adaptif dinamik sistemlerin yaşaması ve başarımı açısından uygun olmayan hatta 'düşmanca' koşullar yaratacak; demokrasi uygulamalarının oluşumunu, evrimini ve sürdürülebilirliğini engelleyebilecektir. Evrilme ve büyüme yeteneği zayıflamış olan mutabakat-temelli bir demokrasi 'modeli'nin bu şekilde zayıf ve yoksul ülkelere dayatılması, bir diğer ifade ile lineer demokrasi modellerinin uluslararasılaştırılması, öngörülemez sonuçlara yol açacak; bu ülkelerde ekonomik iyileşmeyi engelleyebilecek, sosyal ve politik bölünmelere yol açabilecek, daha da kötüsü demokrasinin meşruiyetini yitirmesine, kü-

resel yönetim sisteminin bir 'meşruiyet açığına' maruz kalmasına neden olabilecektir. Nitekim terör'ün bu tür bir 'meşruiyet açığı'ndan kaynaklandığı öngörülebilecektir. Karmaşık Sistemler Kuramı açısından sözde 'nihai' bir demokrasi modeli üzerinde mutabakat sağlama çabası, hem ulusal hem de küresel ölçekte, 21. yüzyıl demokrasisine yönelik bir meydan okuma, demokrasinin sürdürülebilirliği üzerinde terörden ve diktatörlük hayalleri kuranlardan daha büyük bir tehdit olarak değerlendirilmektedir [Geyer ve Rihani (2000a, 2000b)].

SONUÇ

"Soğuk savaş sonrasında demokrasi üzerinde evrensel bir mutabakat sağlandığı" argümanı, Newtoncu lineer paradigmaya dayanmaktadır. Bu argümana göre mutabakat, genelde Batı, özelde ise ABD ve İngiltere'deki demokrasi ilkeleri ve uygulamaları üzerinde sağlanmıştır. Lineerlik argümanı, bu demokrasi modelinin mükemmel ve nihai bir durum olduğu, hatta tarihin sonu olduğu algılamasına yol açmaktadır. Bu algılama, demokrasinin çok sevilmesi ve yayılması için savaşım verilmesi gereğini ima etmektedir. Yine Newtoncu lineer paradigma doğrultusunda uluslararası sistemin yerelliklerden bağımsız bir bütün olarak açıklanması sonucu, bu mükemmel ve nihai demokrasi formunun kumanda ve kontrol mekanizması ile bütün ülkelere yukardan aşağı dayatılabileceğini öngörülmektedir. Ancak 19. yüzyıla kök salan çoğunluk odaklı yerleşik demokrasi formlarının pragmatik bir çözüm üretmekten öteye gidemediği; insan nedir sorusuna bir cevap getiremediği, iyi-kötü-güzel-doğru-yanlış kavramlarını açıklayamadığı; 20. yüzyıl bilimsel gelişmelerinin insan ve evrene ilişkin açıklamalarını göz ardı ettiği; gerçekten demokratik ve özgür bir toplum yaratmaya yetmediği ve sürdürülebilir olmadığı giderek daha çok vurgulanmaktadır. Özetle, 19. yüzyıl biliminin insan ve dünyaya dair açıklamalarına dayanan yerleşik demokrasiyi çok sevmek, demokrasinin sürdürülebilirliğini engellemektedir.

Bu noktada demokrasinin yeniden canlandırılabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için 20. yüzyılın bilimsel gelişmelerinden yararlanılması gerektiği giderek daha çok vurgulanmakta, bu yönde projeler hazırlanmakta ve yoğun çaba gösterilmektedir. Bu bağlamda özellikle de 20. yüzyılın son çeyreğinin önemli bilimsel açılımlarından biri olan Karmaşık Sistemler Kuramı'nın, demokrasinin sürdürülebilirliği açısından anlamı üzerinde durulmaktadır:

Karmaşık Sistemler Kuramı çerçevesinde demokrasi, soyut ve mekanik bir varlık değil, dinamik ve adaptif, öğrenen, değişen ve büyüyen bir sistem niteliği kazanmaktadır. Buna göre demokrasi, yerel seçim ve eylem özgürlüğüne, iletişime, enformasyona ve bilgiye ulaşma özgürlüğüne, öğrenme özgürlüğüne bağlı olarak bir sosyal yapının kültürüyle, ekonomisiyle, politikasıyla birlikte evrilen sosyal bir varlıktır. Yerel özgürlükler ve evrim sürdürülebildiği ölçüde demokrasinin yaşayabilirliği ve başarımı da artacaktır. Yerellik ve birlikte evrim yadsınarak, dışsal bir demokrasi tasarımının dayatılması, iyi niyetli de olsa, *temsil açığına ve meşruiyet açığına* yol açarak di-

namik sistemlerin evriminin sürdürülebilirliğine ve yaşayabilirliğine hiç de uygun olmayan koşullar yaratabilecek, demokrasinin sürdürülebilirliğini sınırlandırabilecek, daha da ötesi engelleyebilecektir.

20. yüzyıl Batı biliminin ve uygarlığının çeşitlilik ve adaptasyon temelli bir sosyal, politik ve kurumsal yapılanma yönündeki gelişme trendine karşın, 11 Eylül 2001 eylemi paradoksal biçimde Newtoncu paradigmaya dayanan kesinlik, istikrar ve güvenlik arayışını yeniden ön plana çıkarmıştır. Ancak Karmaşık Sistemler Kuramı çerçevesinde, soyut düşünce düzeyinde mümkün görünen bu tür bir kesinlik arayışının insan, doğa ve yapay (kavramsal, kurumsal ve teknolojik) varlıklar arasında sürekli karşılıklı etkileşim bulunan karmaşa dünyasında mümkün olamayacağı açıktır. Karmaşanın dünyasında kesinliğinden emin olunabilecek tek şey, kesinliğin olmadığıdır.

Bu bağlamda demokrasinin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek için, sadece insanlar arasındaki değil, insani ve insani olmayan varlıklar arasındaki etkileşimin de temellerinin anlaşılması, *bu etkileşim sürecini etkileyen her teknolojik gelişmenin potansiyel sonuçlarının risk ve belirsizliklerinin değerlendirilmesi*, bu risk ve belirsizliklerin yol açabileceği yapısal problemlerin farklı epistemolojik açılardan tanımlanması, *bu yapısal problemlerin çözümlenebilmesini sağlayacak bilgi üretimini ve etik konuları belirleyen sosyal, politik ve kurumsal düzenlemelerin tartışılması*, bu tartışma sürecine katılacak kesimlerin (bilim insanları, kamu görevlileri ve özel sektör) ve katılma yöntemlerinin sürekli gözden geçirilmesi, *ulusal ve küresel ölçekte kararlardan etkilenenlerin karar alma sürecine katılımının sağlanması* büyük önem taşımaktadır. Doğal olarak bütün bu konular, deneme niteliğindeki bir makalenin kapsamına sığdıramayacak derecede karmaşıktır.

KAYNAKÇA

- Farrell, Katharine N. (2003) Complexity and Democratic Theory: Building a new Cosmopolis for the 21st century. A Dual International Conference on Ethics, Complexity & Organisations, *London School of Economics and Political Science*, 16-17 September. <http://www.psych.lse.ac.uk/complexity/Conference/KatharineFarrell.pdf>
- Fotopoulos, Takis (1997) *Towards An Inclusive Democracy*. (London: Cassell), ch 8. [aktaran Fotopoulos (2004)]
- Fotopoulos, Takis (2004) *Systems Theory And Complexity: A Potential Tool for Radical Analysis or The Emerging Social Paradigm for The Internationalised Market Economy?* http://www.democracynature.org/dn/vol6/takis_complexity.htm (15.12.2004)
- Geyer, Robert and Samir Rihani (2000a), *Complexity Theory and the Challenges to Democracy in the 21st Century*. Paper for the Political Studies Association-UK 50th Annual Conference 10-13 April 2000, London http://www.wdemocracy.nildram.co.uk/new_visions/systems_thinking/Geyer_Rihani.pdf

- Geyer, Robert and Samir Rihani (2000b), *Complexity Theory And The Fundamental Challenges To Democracy In The 21st Century*. Presented at the 2000 PSA Conference at the London School of Economics 10-13 April 2000. <http://www.globalcomplexity.org/Democracy.htm>
- Giddens, Anthony, (2000) The Director's Lectures Runaway World: The Reith Lectures Revisited, Lecture 5: 19 January. <http://www.polity.co.uk/giddens/pdfs/Democracy.pdf>
- Gregg, Samuel (2000) "The Tragedy of Democracy: 'Rights', Tolerance and Moral 'Neutrality'". Policy, Winter. <http://www.cis.org.au/Policy/winter00/win2k-8.pdf>.
- Güvel, Enver Alper (1998). *Politik İktisat ve Akıl*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Güvel, Enver Alper (2001) *Doğal Afetlerin Politik Ekonomisi: Doğal Riskler ve Afet Planlaması*. İMKB Yayınları, İstanbul
- Luhmann, Niklas (1995) *Social Systems*. (Stanford: Stanford University Press.) [aktaran Fotopoulos (2004)]
- Manent, P. (1996) *Tocqueville and the Nature of Democracy*. trans. J. Waggoner, Rowman and Littlefield, Lanham, MD. [aktaran Gregg (2000), ss. 42-43]
- Parkinson, John (2003) "Legitimacy Problems in Deliberative Democracy." *Political Studies* Vol: 51, issue:1, ss. 180-196.